

Az Akadémiai Könyvtár mint a Magyar Tudományos Akadémia célkitűzéseinek könyvtári támogatója

I.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelete s a hozzá kapcsolódó 1018/1956. (III. 9.) számú minisztertanácsai határozat a könyvtári hálózatok létrehozásával jogilag és elvileg is törvényesítette a magyar könyvtárügy utolsó tizenkét évének *gyakorlatát*, a jogi rendezést sokban megelőző, nemegyszer spontán fejlődést. Legjobb szakembereink gyakorlati könyvtári munkája — figyelembe véve a külföldi szakirodalom megfelelő tanulságait — már évek óta arra irányult, hogy a gondjaira bízott könyvtárakat, azok munkáját ne elszigetelten tekintsék, hanem minél szorosabban kapcsolják ahhoz a területhez (intézményhez), melyen — az adott személyi és anyagi keretekhez mérten — a könyvtár tevékenységét kifejti. Könyvtáros közvéleményünk teljesen magáévá tette azt az elvet, hogy a könyvtár nem öncélú intézmény, hanem a társadalmi haladás eszköze,¹ s feladatát annál jobban teljesíti, minél inkább hasznára van annak a területnek, melynek szolgálatára, könyvtári ellátására hivatott. Így lettek egyre fokozódó mértékben egyetemi könyvtáraink az egyetemi könyvtári hálózat központjaivá s az egyetemeken folyó oktató és tudományos kutatómunka könyvtári támaszaivá, a termelőmunkát támogató könyvtári központok (Országos Műszaki Könyvtár, Országos Mezőgazdasági Könyvtár) pedig szakterületük kutatóinak és szakembereinek könyvtári és dokumentációs igényeit elégitették ki.

Ez a korszerű könyvtári gondolat és gyakorlat tört utat magának az Akadémiai Könyvtár munkájában is: a felismerés, hogy az Akadémiai Könyvtár nem *általában* nagykönyvtár, hanem *különlegesen* az Akadémián belül folyó tudományos kutatások könyvtári bázisa s egyúttal központja az akadémiai kutatóintézeti könyvtári hálózatnak is. Ha e területen a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára még több tekintetben adósa is annak a területnek, ahol munkájának hatása kibontakozott, az elmúlt négy-öt esztendő mégis komoly lépést jelentett előre a szakterület könyvtári szolgálatában.

Az elmúlt évtized könyvtári módszertani vizsgálatait, ha érintettek is ilyenmű problémákat, mégsem állították vizsgálódásaik középpontjába a könyvtár és az általa ellátott terület érintkezési felületét, nem állították az adott könyvtárat vagy könyvtári hálózatot legsajátosabb környezetébe.

Az ilyen szempontú önvizsgálatnak az Akadémiai Könyvtárban egyre inkább éreztük hiányát, míg 1957 márciusában az Akadémia I. osztálya által delegált szakértő bizottság (KŐHALMI Béla, MÁTRAI László, PAJKOSSY György)

¹L. erre vonatkozóan: Kovács Máté: *Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve. 1955. 109—143. l.

egyenesen arra szólított fel bennünket, hogy könyvtári munkánkról szóló elemzésünket az adott szakterület — tehát jelen esetben a Magyar Tudományos Akadémia — könyvtári ellátottságának figyelembevételével végezzük el. Eme célkitűzés s nem utolsósorban a bizottság tagjainak észrevételei alapján jött létre analízisünk. Úgy gondoljuk, hogy közzététele nemcsak azért érdeklő könyvtárosainkat, mert egyik legnagyobb tudományos könyvtárunk munkájáról közöl adatokat és jellemző vonásokat, hanem azért is, mert e területi elemzés egyre inkább nélkülözhetetlenné válik könyvtáraink munkájának jellemzésében.

E területi elemzés lényegében két kérdést érintett :

a központi könyvtár akadémiai jellegéből következő saját funkcióit, az akadémiai kutatóintézeti hálózat könyvtáraival kapcsolatos munkáit.

Meg kell jegyeznünk, hogy e kétféle feladatsoport könyvtári eszközökkel való szolgálata elválaszthatatlanul összefügg egymással, nemcsak azért, mert az intézeten belül azonos szervezeti keretek között folyik a velük kapcsolatos munka, hanem mert éppen az akadémiai célok szolgálatában szétválasztásukat sem elvileg, sem gyakorlatilag nem tartottuk helyesnek.

*

Az akadémiai tudományos munka szervezetileg az akadémikusok, doktorok, kandidátusok, aspiránsok, az akadémiai kutatóintézetek, bizottságok és munkaközösségek tevékenységét jelenti. Az Akadémia könyvtárának tehát mindezek számára kell könyvtári segítséget nyújtani és munkájukhoz sajátos eszközeivel a lehető legnagyobb támogatást megadni.

A feladat már így legegyszerűbb megfogalmazásában is a munka differenciáltságára hívja fel a figyelmet, ha először csak abban a vonatkozásban is, hogy az Akadémia könyvtárára az egyes tudósok igényeinek kielégítése mellett a szakintézetek munkájának támogatása, sőt azok könyvtárainak szakmai segítése is tartozik. Közelebbről megnézve a kérdést, a munka további tagoltsága, sokrétűsége egyre erőteljesebben tűnik ki. Elsősorban a kutatási területek legnagyobb változatosságára kell itt gondolni, arra, hogy az akadémiai kutatás a társadalom- és természettudományoknak jóformán minden részletét felöleli. A könyvtári előkészítő munka tehát ennek megfelelően nemcsak egyetlen szakterületen, hanem több tudomány területén bontakozik ki.

Nem lehet itt — és nem is szükséges — azokat a tényezőket, amelyek a további differenciáltság forrásai, részleteiben mind feltárni, csak egyre — az intézetek, illetve ezek szakkönyvtárai között meglévő különbségekre kell felhívni a figyelmet.²

² Annak a 34 kutatóintézetnek, mely ma az Akadémiát szervezeten körülveszi, mindegyike egy-egy tudományterület hivatott művelője, mely a szakirodalmat magában foglaló könyv- és folyóiratanyagot munkaeszközének tekinti. E könyvtárak keletkezésének körülményei természetesen nem egyöntetűek, hiszen míg egyes — elsősorban humán jellegű — intézetek nagy könyvtárakat örökölték, addig az új kutatási területeken induló természettudományi intézetek néhány könyvvel kezdték meg működésüket. Így magyarázható az a jelentős mennyiségbeli eltérés — a néhány száz kötetes kis kézikönyvtáraktól a 100 000 kötetes Eötvös-Könyvtárig —, mely az akadémiai hálózat egyes könyvtárai között mutatkozik. A gyűjtőköri megosztás elemzése itt most nem feladatunk, ezért elég csak annyit közölni, hogy a 34 könyvtárból 9 humán, 25 pedig természettudományi jellegű.

Az akadémiai könyvtári hálózat tagjait sem típusbeli egység, sem gyűjtő-köri hasonlóság nem fűzi egybe, hanem egy magasabb szempont, az Akadémiához, a magyar tudományos élet vezető intézményéhez való tartozás foglalja szervesen egybe.

A terület könyvtári összefogása tehát sokrétű és nehéz feladat, melynek megoldása a személyzeti hiányokkal küzdő központi könyvtárnak sok súlyos és bonyolult problémát ad.

II.

1. Az Akadémiai Könyvtár szerzeményezésének legfontosabb feladata az akadémiai tudományos kutatáshoz szükséges irodalom megszerzése és emellett az akadémiai jellegből következően ide tartozó anyag (külföldi és magyar akadémiai kiadványok, akadémiai disszertációk, dolgozatok, akadémikusok hagyatéka stb.) összegyűjtése. Ezt részben saját beszerzéseivel, részben az intézeti beszerzések támogatásával, részben a tudósok beszerzéseinek lebonyolításával éri el. E háromféle tevékenységet évek folyamán kialakított elvek alapján összehangolva végzi.

Az Akadémiai Könyvtár az 1956-ban kiadott könyvtári törvény értelmében nem önmagában, hanem az 1950 óta egyre szaporodó tudományos kutató-intézetek könyvgyűjteményeivel együtt alkot szerves egységet. Ennek a — központi könyvtárral együtt — 35 könyvtárból álló hálózatnak beszerzési politikáját a nyolc osztályból álló Akadémia differenciált igényeinek kielégítése szabja meg.

Az Akadémiai Könyvtár hálózati központi könyvtári helyzetében — amellett, hogy beszerzi azon tudományágak műveit, amelyek számára országos viszonylatban szakkönyvtár³ — enciklopédikus jellegű gyűjtemény kiépítésére törekszik, mely minden szaktudomány alapvető műveit, a kutatáshoz szükséges segédkönyveket és a megfelelő tudomány-filozófiai és tudománytörténeti anyagot tartalmazza.

Ezzel szemben az akadémiai intézetek beszerzése természetesen mindig az aktuális kutatás támogatását szolgálja és elsősorban a részirodalmat gyűjti össze.

Így alkot az Akadémiai Könyvtár az intézeti könyvtárakkal együtt szervezett beszerzési egységet.

Az akadémikusok és kutatók személyes könyv- és folyóiratrendeléseinek kielégítése — egyéni óhajokról lévén szó — természetesen nem tartozik bele ebbe az elvileg is szabályozott keretbe, de a kutatások támogatásában egyre fokozódó jelentősége van, s így néhány adattal jellemezni kell ezt a munkát is. A könyvrendelés terén 1955-ben 60 fő részére 364 rendelést 24 384 dev. Ft., 1956-ban 46 fő részére 234 rendelést 23 983 dev. Ft., 1957-ben szeptember 1-ig 147 fő részére 572 rendelést 49 397 dev. Ft. értékben eszközölt a könyvtár. A folyóiratok terén pedig 1956-ban 22 fő részére 14 000 dev. Ft., 1957-ben 48 fő részére 20 630 dev. Ft. értékben biztosított folyóiratot.

³ Az Akadémiai Könyvtár 1953 óta az ókori történelem, a klasszika-filológia, a világirodalom története, az orientalisztika és a nyelv tudomány területén szakkönyvtár. Szakkönyvtári funkciói végeredményben szintén akadémiai jellegéből következnek, a régi Akadémia I. osztálya működési körének megfelelő tudományágakat ölelik fel, melyeknek éppen ezért igen gazdag anyaga található meg a könyvtárban. Így a szakkönyvtári funkciók is szervesen az akadémiai hagyományokból nőttek ki.

Bármennyire is fontosnak tartjuk az egyéni rendelkezések szorgalmazását és lebonyolítását, számunkra mégis az a döntő, hogy a fent ismertetett alapelvek hogyan valósulnak meg az egyes gyűjtési ágazatokban.

A modern könyvbeszerzés területén a központi könyvtár — mint említettük — minden tudományág alapvető, átfogó műveinek, segédkönyveinek beszerzésére törekszik. Ezt az alapvető szerzeményezési elvet az élet kívánalmainak megfelelően rugalmasan kezeli. Tekintetbe veszi a jövő valószínű szükségleteit is, alkalmazkodik a modern tudományos kutatás követelményeihez, figyelme kiterjed olyan területekre is, amelyeken a hazai kutatás nagy valószínűséggel megindul, és beszerzési politikájában gondol olyan intézetekre is, melyeknek felállítása később várható. Így az Akadémiai Könyvtár már számottevő szakkönyvgyűjteménnyel rendelkezett a kibernetika, az izotópia és az atomenergia technológiai felhasználásának területén akkor, amikor az e tudományágak művelésére hivatott intézeteket még csak szervezték. Ezzel a kutatás kezdeti stádiumában, midőn az új intézetek még nem rendelkezhettek szakkönyvtárral, az Akadémiai Könyvtár hasznos segítséget tudott nekik nyújtani.

A könyvbeszerzéssel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy ennek fokozása és kiszélesítése érdekében a könyvtár felhasználja a csere lehetőségeit. A néhány éve kiépített könyvcserre előzetes kiválasztáson nyugszik, tehát a vásárlást tervszerűen, szervesen egészíti ki.

Akadémiai feladatot teljesít az intézet azzal is, hogy egy minden magyar akadémiai kiadványt magában foglaló muzeális célú gyűjtemény kiépítéséről is gondoskodik.

A könyvtár hálózati munkája a beszerzés területén aktív. Lehetőségeihez képest mindent elkövet az akadémiai kutatóintézetek devizaellátásának biztosítására, mégpedig olyan eredménnyel, hogy pl. 1957-re és 1958-ra minden akadémiai intézet teljes egészében megkapta az igényelt devizakeretet; így az Akadémiai Könyvtár és a kutatóintézeti könyvtárak országos viszonylatban igen jó helyre kerültek.

A könyvtár elvégzi az akadémiai devizakeret szétosztását az intézetek között, és ütemezi annak felhasználását. Lebonyolítja a nyugati könyv- és folyóiratrendeléseket, miután előbb az átfedések elkerülése szempontjából átnézte és egyeztette a rendelt anyagot.

Gondoskodik továbbá az akadémiai és kulturális csere keretében kapott duplumok, valamint egyéb, a könyvtár állományából a rekatalogizálás során előkerült duplumok, a könyvtár gyűjtőkörébe be nem illő kötelespéldányok s végül a nemzeti tulajdonba vett magyar és idegen nyelvű könyvek eljuttatásáról a hálózat legmegfelelőbb könyvtárába.

1955-ben⁴ könyvcseréből 1791, a kötelespéldányokból 1205, saját duplumainkból 602, a nemzeti tulajdonba vett könyvanyagokból 1225, összesen tehát 7823 kötettel gyarapította a hálózat könyvállományát.

A könyvtár újonnan beszerzett folyóiratanyaga az akadémiai kutatás minden területét támogatja. Az *Acták*kal folytatott csere viszonzásául ui. minden tudományág területéről kap folyóiratot a könyvtár, a beérkező periodika-anyag tehát enciklopédikus jellegű.

Természetesen a cseretevékenység elvi megalapozottsága egyben tervszerű folyóiratszerzeményezést eredményez, melyet még a könyvtár a vásárlás

⁴ Az 1956-os csonka év adatai nem adhatnának e tevékenységről helyes képet.

útján megszerzett periodikákkal is kiegészít. Figyel tehát az anyag arányos elosztására, különös tekintettel a modern természettudományi folyóiratok megszerzésére (pl. a magkutatással foglalkozó új folyóiratok biztosítása).

Akkor, amikor a könyvtár folyóiratállományát túlnyomórészt a külföldi tudományos akadémiákkal folytatott csere útján gyarapítja, egyben a Magyarországon egyedülálló *Academica*-gyűjteményét (a világ tudományos akadémiái által kiadott periodika-szerű hivatalos akadémiai és szaktudományos kiadványok) is fejleszti.

A devizakeret szétosztása és az egyeztető munka elvégzése után könyvtárunk bonyolítja le hálózati viszonylatban a külföldi folyóirat-megrendeléseket. Emellett a hozzá beérkezett anyagból is részelteti a hálózat tagjait. 1955-ben a csere periodika-anyagából 5011 egységet adott át számukra, a nemzeti tulajdonba jutott folyóiratokból pedig 450 kötetet igényelt részükre.

2. Az akadémiai kutatást szolgálja a központi könyvtár különgyűjteményeinek gyarapítása is.

A Kézirattár — figyelemmel az Akadémia sajátos rendeltetésére — a hazai tudomány- és irodalomtörténet, továbbá történettudomány kéziratos emlékeinek összegyűjtését és megőrzését tekinti feladatának, ezek közül is elsősorban az Akadémia tagjainak munkásságából származó kéziratosokét. A szoros értelemben vett kéziratos műveken kívül ide tartoznak a velük összefüggő különféle kiegészítő anyagok is: jegyzetek, másolatok, kivonatok, fogalmazványok, továbbá nyomtatványkivágatok, metszetek, faksimilék, fényképfelvételek stb. Gyűjti még a Kézirattár a tudósok, írók magánfeljegyzéseit, naplóit, levelezését, valamint életükre és működésükre vonatkozó bármiféle írott vagy képes emlékeket.

A Kézirattár szerzeményezési munkájánál gondot fordít arra is, hogy az akadémiai kutatóintézetek támogatásával folyó aktuális munkálatokat megfelelő kéziratos források felkutatásával és megszerzésével támogassa. Így történt ez pl. MIKSZÁTH Kálmán, MÓRICZ Zsigmond, ADY Endre műveinek kiadásával kapcsolatban is, egész sorát szerezvén meg nagy íróink idáig ismeretlen leveleinek. Ezzel elérte azt, hogy az I. osztály gondozásában megjelenő kritikai kiadások vagy életrajzi munkák könyvtári bázisává válhatott.

Gyűjti a Kézirattár — az Akadémia alapításától kezdve — az Akadémia működésére vonatkozó iratokat is (a főtitkári irattár a hozzá tartozó gazdasági stb. iratanyaggal együtt).

Lényeges akadémiai feladatot teljesít a Kézirattár akkor is, amikor a Tudományos Minősítő Bizottsághoz benyújtott és onnan átadott disszertációkat egyrészt megőrzi, másrészt a tudományos kutatás rendelkezésére bocsátja. Ennek az eddig 1029 művet magában foglaló gyűjteménynek forgalmazásával a Kézirattár nemcsak a múlt emlékeit kereső tudósoknak tud anyagot adni, hanem a napjainkban folyamatban levő modern kutatások számára is képes segítséget nyújtani.

A Régi könyvek gyűjteményének állománya (ösnyomtatványok, RMK, vetustissima, muzeális példányok) elsősorban az akadémiai irodalomtörténeti és tudománytörténeti kutatásokat látja el forrásanyaggal. A gyűjteménynek különösen tudománytörténeti értékét és ebben az irányban való fejlesztését kell kiemelni, mert erre itt nagyobb hangsúly esik, mint általában más könyvtárakban.

Akadémiai szempontból meg kell említeni a gyűjtemény muzeális könyvanyagának azt a részét, mely jelentős magyar tudósok és írók műveinek a Magyar Tudományos Akadémiának ajánlott példányait őrzi.

A Keleti könyvtár — amely akadémikusokból és tudományos kutatókból álló, ma jórészt az Orientalisztikai Bizottságban tömörült közösség munkájának elősegítésére létesült — feladatait mindig ezen akadémiai bizottsággal összhangban oldja meg. Különösen ami a gyűjtemény fejlesztését, a könyvek és folyóiratok beszerzését illeti, mert ezt mindenkor az orientalista kutatók kívánságai figyelembevételével, az ő munkájuk szolgálatában teszi.

Ugyancsak az Akadémián folyó tudományos munkához biztosít anyagot a könyvtár mikrofilmszolgálata.⁵ Beszerzi a kutatáshoz szükséges és az országban, illetve Budapesten fel nem lelhető könyvek vagy folyóirataik, kéziratok mikrofilmjeit részben vásárlás (ASLIB), részben csere,⁶ vidéki viszonylatban pedig a kéziratok könyvtárközi kölcsönzése vagy helyi fényképezése útján (Debrecen, Sárospatak, Pannonhalma stb.). Ezeket megőrzi vagy — elsősorban a természettudományok terén — a kutatóintézetek számára átadja.⁷

A mikrofilmbeszerzés erőteljesen igazodik a kutatók kívánságaihoz, illetve az akadémiai célkitűzésekhez. Így mikrofilmgyűjteményünk legértékesebb részének, a külföldön található magyar irodalmi emlékek (magyar vonatkozású kéziratok, RMK művek) mikrofilmjeinek megszerzése az Irodalomtörténeti Intézet kutatási munkájával összehangolva s többnyire az intézet javaslata alapján történik. A szintén rendkívül értékes orientalisztikai tárgyú mikrofilmeket pedig az akadémiai orientalisztikai kutatás szolgálatában az orientalisták kívánságára szereztük meg. Így került a könyvtárba többek között a *Lipcsei-kódex* mikrofilmje, a prágai Egyetemi Könyvtár *Szell-gyűjteménye* magyar anyagának legértékesebb része, a kolozsvári, marosvásárhelyi, nagyenyedi, gyulafehérvári, pozsonyi, krakkói régi magyar könyvek és kéziratok felvételei, az oxfordi, leningrádi, varsói, bécsi könyvtárak magyar vonatkozású anyagának darabjai, a párizsi Bibliothèque Nationale és a londoni India Office Library keleti kéziratai, a British Museum és a King's College (Cambridge) arab forrásmunkái, valamint a washingtoni Library of Congress arab és görög kéziratokat tartalmazó filmjei, továbbá a történettudományi kutatásokat szolgáló mikrofilmek.

3. A több mint egy évszázados múlta visszatekintő nemzetközi csere-tevékenységet SZÉCHENYI és TOLDY hagyományaihoz híven a könyvtár ma is teljes egészében akadémiai feladatnak, a nemzetközi tudományos érintkezés egyik jelentős eszközének tekinti. Bár a csere a külföldi könyv- és folyóirat-

⁵ Nem érdektelen a laboratórium jelenlegi műszereinek rövid felsorolása : kisfilmes és lemezes fényképezőgépek, nagy teljesítményű mikrofilm felvevőkészülék, automatikus mikrofilm előhívógép, automatikus mikrofilm másológép, mikrokártya felvevő és kidolgozó berendezés, gyorsmásoló készülék, optikai iratmásoló, hordozható mikrofilmező felszerelés, mikrofilm olvasókészülékek, egyéb laboratóriumi készülékek : nagyítógépek, másológépek, szárítókészülékek stb.

⁶ A nemzetközi kulturális csereegyezmények keretében több országgal rendszeres mikrofilm-cserét folytattunk? (pl. Csehszlovákiával), s a kiadónál kifogyott akadémiai kiadványokat, valamint ritkaságainkat mikrofilm formájában küldtük el a megrendelőknél. Ugyanakkor a nemzetközi cserekapcsolatok fenntartása érdekében mikrofilmek készülnek a többi külföldi cserepartner részére is a nem kölcsönözhető művekről s az Akadémiai Kiadónál kifogyott akadémiai kiadványokról.

⁷ A mikrofilm és fotokópia szolgálat keretében 1955-ben és 1956-ban évente ezer műről készült fényképmásolat vagy mikrofilm a megrendelők számára. A több mint 200 különféle megrendelő között gyakran szerepeltek akadémiai intézetek. 1955-ben 37 akadémiai intézet, kutatócsoport vagy akadémiai hivatali osztály vette igénybe a fényképmásoló szolgálatot.

szerzeményezés egyre fontosabb tényezője, mégis elsősorban tudománypolitikai tevékenységet jelent: részben a Magyar Tudományos Akadémia munkájának, a tudományos kutatásoknak és az elért eredményeknek külföldi megismertetését, részben a hasonló jellegű intézmények és szervezetek munkájának, a világ minden részében folyó kutatás eredményeinek és módszereinek a beérkezett anyag alapján való megismerését.

Az akadémiai igényeknek megfelelően a könyvtár érdeke tehát az, hogy akadémiai kiadványok elsősorban a külföldi szakintézményekhez és kutatókhoz jussanak ki. Ezért az 1453 cserkapcsolatból 1273 az akadémiai jellegből következik (akadémia, tudományos társaság vagy testület, szakintézet, szakkönyvtár, szakember), és csak 180 az általános könyvtári jellegű kapcsolat.

A cseretevékenység e fajtája mellett szintén akadémiai feladatként végzi a könyvtár a nemzetközi kulturális szerződések akadémiai külön egyezményeiben foglalt cserék lebonyolítását.

A szorosan vett cseretevékenységen túl az intézet vállalta még az akadémiai ajándékpéldányok, azaz a külföldre tiszteletpéldányként küldött *Acták* kezelését. Ezt éppen az akadémiai célok szolgálatában tette, bár e munka nem tekinthető könyvtári feladatnak.

A magyar tudományos kutatás eredményeinek szélesebbkörű megismertetése érdekében megszervezte a különlenyomat-szolgálatot, melynek keretében a külföldi érdeklődőknek rendelkezésére bocsátja az őket érdeklő magyar tanulmányokat és biztosítja a magyar tudósok külföldön megjelent dolgozatainak különlenyomataira a szükséges devizakeretet.

A könyvtár javaslatára hozta létre az Akadémia elnöksége az Akadémia tudománypolitikai szükségleteit és cseréjét szolgáló akadémiai könyv- és folyóirattartalékot 1955-ben. A tartalék kezelését az Akadémiai Kiadótól a könyvtár vette át.

III.

1. Az Akadémiai Könyvtár olvasószolgálatának feladatát nem a művelődni vágyó rétegek olvasási igényeinek kielégítésében, hanem a tudományos dolgozók kutatási anyaggal való ellátásában határozta meg. Nem törekedett tehát nagy olvasótábor megszervezésére, hanem csak a tudományos célból olvasók körének kiszélesítésére és ezek zavartalan munkájának biztosítására⁸.

Ezen célkitűzések érdekében az olvasóterem használatát — az elvi okok mellett ennek csekély befogadóképességére való tekintettel is — korlátozta oly módon, hogy állandó látogatójegyet az akadémikusokon, az akadémiai intézetek dolgozóin, a tudományos fokozatok tulajdonosain és aspiránsokon kívül csak az igazoltan tudományos munkával foglalkozóknak adott ki. Az egyetemi hallgatók közül csak a IV. és V. évfolyam hallgatói látogathatják a könyvtárat.

Az olvasótermi statisztika adatai szerint az olvasók foglalkozás szerinti megoszlása 1955-ben a következő képet mutatja:

Tudományos dolgozó	— 10 547	— 64,42%
Egyetemi hallgató	— 3 426	— 20,91%
Egyéb	— 2 413	— 14,67%
	<u>16 386</u>	

⁸ Nem a könyvtár akadémiai jellegéből következik, mégis szükséges hangsúlyozni, hogy az Akadémiai Könyvtár katalógushálózata — melyet kutatóink ismernek és becsülnék — hatásosan segíti az olvasók, kutatók tudományos munkáját.

A könyvtár egész olvasószolgálatát tekintve a kép még kedvezőbben alakul. A Különgyűjtemények olvasótermeit (Kézirattár és Régi könyvek gyűjteménye, Keleti könyvtár, Mikrokönyvtár) ugyanis csak tudományos kutatók látogatják. Így a könyvtárat használó 19760 olvasóból voltaképpen 87,80% akadémiai célú kutatásokba kapcsolt olvasó; a fennmaradó 10–12% is tudományos képzésének szempontjából veszi igénybe a könyvtárat.

A kutatók helyi munkalehetőségének megszervezésén túl a másik fő követelmény a kutatási anyag biztosítása. Ezért a kölcsönzés korlátozott. Könyvet kölcsön csak akadémikusok, a tudományok doktorai és kandidátusai, aspiránsok és akadémiai intézetek vehetnek. Semmiféle közművelődési kölcsönzést nem vállal a könyvtár, még az akadémiai hivatal számára sem.

Amennyire korlátozta azonban kölcsönzéseit a nem tudományos olvasók részére, olyan mértékben könnyítette meg azt az Akadémiához tartozó tudósok számára. A kikölcsönzött művek száma nem korlátozott és a határidő sem szűkre szabott. Akadémikusoknál és a hálózati intézeteknél a kölcsönzés időtartama a szükségeshez képest évekig is meghosszabbítható. Jelenleg pl. 4 akadémikusnál 7 évnél, 6-nál 6 évnél, 2-nél 5 évnél régebben van könyv. Hálózati intézeteknél 23-nál 5 évnél hosszabb ideje. Bár az olvasótermi kézikönyvtár anyaga prézens jellegű, hét végére vagy rövidebb időre ezeket is kölcsön adja. Éppen a kölcsönzések kissé már liberális kiterjesztésének eredménye az, hogy az akadémikusoknál a kölcsönzések száma az elmúlt évek folyamán határozott emelkedést mutatott: az összes kölcsönzésekhez viszonyítva 1954-ben 6,87%, 1955-ben 8,86%, 1956-ban pedig 10,41%.

A folyóiratok kölcsönadására az 1953. május 16-án kelt 312/1953. sz. főtitkári körrendelet irányadó. Ez elrendelte, hogy „folyóiratot hivatali vagy házi használatra az Akadémia Könyvtára . . . nem kölcsönözhet”. A könyvtár természetesen nem kezeli mereven ezt a rendeletet. Az olvasók igényeit igyekszik ugyan mikrofilmmel vagy fényképmásolattal kölcsönzés nélkül kielégíteni, de nagyon indokolt esetben — természetesen rövidebb időre — a folyóiratot is rendelkezésre bocsátja.

Azt a gyorsmásoló, illetve kontaktmásoló gépet, amely néhány óra alatt másolatot tudna a folyóiratok egyes cikkeiről készíteni, csak 1958-ban sikerül beszerezni. Ennek beállításával viszont ez a probléma teljesen kiküszöbölődik.

A Különgyűjtemények anyagának egy része prézens jellegű (kéziratok, régi könyvek, muzeális anyag, Keleti osztály kézikönyvtára), a többiekre az általános szabályok érvényesek. Meg kell jegyezni ezzel kapcsolatban, hogy a Keleti könyvtár anyagának egy részét éppen az ott dolgozó orientalisták kérésére nyilvánították prézens jellegűvé.

2. Az akadémiai célkitűzések szolgálatában áll a könyvtár bibliográfiai és tájékoztató munkája is, mellyel az Akadémia sajátos feladatait, tudomány-szervező tevékenységét és a kutatók egyéni munkáját igyekszik támogatni.

A havonta megjelenő *Újabb külföldi beszerzések jegyzékének* közreadásával állandó tájékoztatást nyújt a legfrissebben beérkezett szakirodalomról az akadémikusok, az osztályok és az intézetek számára.

A Magyar Tudományos Akadémia működése c. évi bibliográfia az elmúlt naptári évben megjelent folyóiratok akadémiai vonatkozású anyagát foglalja össze tárgyi csoportosításban, számontartva így az Akadémián folyó tudományos tevékenységnek minden megnyilvánulását és belföldi visszhangját.

Nyilvántartja a könyvtár az Akadémiai Kiadó fennállása óta megjelent összes akadémiai kiadványokat és az azokról magyar folyóiratokban közölt bírálatokat, ismertetéseket. Ez az anyag cédulakatalógus formájában bárki számára hozzáférhetően áll a könyvtárban.

Legújabbán — az Elnökség megbízása alapján — foglalkozik a könyvtár az akadémikusok munkásságát összefoglaló bibliográfia szerkesztésével, sajtó alá rendezésével, az ezzel kapcsolatos munkák elvégzésével. Egy nagyobb időszakot összefoglaló kötet kiadása után a kiegészítéseket rendszeresen évről évre fogja közzétenni.

Ezen állandó jellegű munkák mellett számos ízben nyújt segítséget tájékoztatóssal, anyagösszeállítással, bibliográfiával az Akadémia vezetőinek vagy tudósainak.

Többször foglalkozott a könyvtár az aktív tájékoztatás, a figyelőszolgálat megszervezésével, ezen a területen azonban még nem ért el számottevő eredményeket. Viszont a közelmúltban megjelent kurrens periodika-jegyzékünk — mely kb. 3000 periodikát ír le és csoportosít szakok szerint — a figyelőszolgálat konkrét megszervezése számára megfelelő alapokat fog biztosítani.

IV.

Ezúttal nem célunk, hogy az Akadémiai Könyvtárban folyó könyvtár-tudományi munkát elemezzük. Arra azonban rá kell mutatnunk, hogy az eddigi publikációk, a jelenlegi anyaggyűjtések és feldolgozások legnagyobb része a könyvtár akadémiai jellegével függ össze, illetve az Akadémiával és könyvtárával kapcsolatos kutatási eredményeket tárja fel.

Több tanulmány foglalkozott — elsősorban a könyvtár alapításának 130. évfordulójához kapcsolódva — az Akadémiai Könyvtár múltjával, eddigi történetének leglényegesebb jellemző vonásaival, az Akadémiával való kapcsolataival, legfontosabb gyűjteményeinek és funkcióinak fejlődésével, jelenlegi helyzetével és munkájával.⁹ E történeti és elvi jellegű cikkek és tanulmányok egyrészt a könyvtár időszerű problémáit, akadémiai jellegéből következő feladatait vannak hivatva elemezni, másrészt előkészítő munkát jelentenek ama munkaközösség számára, mely az Akadémiai Könyvtár történetét monográfia formájában dolgozza fel, s mintegy két év múlva kutatásainak eredményeit külön kötetben óhajtja közzétenni.

Más kiadványok a könyvtár különleges értékeit tárják fel¹⁰, vagy egyes gyűjteményeinek könyvtörténeti, illetve irodalomtörténeti értékeit elemzik.¹¹

Az Akadémiai Könyvtár lényeges tennivalói közé tartozik értékes külön-gyűjteményei katalógusainak tudományos színvonalon való közrebozsátása is.¹² E területen tennivalóinknak csupán kiindulópontjánál tartunk még.

Természetesen közvetett formában minden, a könyvtár dolgozói által végzett kutatómunka (pl. a különféle tudományterületeken engedélyezett kutatónapok eredményei) az akadémiai szakosztályok által vezetett és ellen-örzött tudományos tevékenységet igyekezett elősegíteni. Ezen a területen

⁹ L. elsősorban *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai* c. sorozat eddig megjelent és jelenleg előkészület alatt álló füzeteit.

¹⁰ Pl. a *Kaufmann-gyűjtemény* 422. sz. kódexének faksimile kiadása.

¹¹ L. elsősorban Vörösmarty Mihály és ARANY János kézirataira, könyvtárára, akadémiai működésére vonatkozó publikációkat.

¹² Pl. az országos ösnyomtatvány-katalógus számára végzett munkálatok.

könyvtárunk — akadémiai jellegéből következően — szélesebbkörű lehetőségeket biztosított arra érdemes tudományos dolgozóinak, mint többi nagy könyvtárunk.

V.

Az eddigiekben összefoglaltuk a könyvtár akadémiai jellegű munkáit, illetve az Akadémiának nyújtott szolgáltatásait. Láthattuk — amit bevezetésképpen is előrebocsátottunk —, hogy ez a munka ez ideig különféle okokból csak a legfontosabb könyvtári területekre vagy azok egyes részlegeire terjedhetett ki. Ezzel természetesen nem elégedhetünk meg és így igyekszünk már kidolgozott terveinket — anyagi és személyzeti lehetőségeink szerint — a közeli jövőben megvalósítani.

Nem kívánjuk részletezni mindazt, amit még tenni lehetne, csak a legfontosabb és legsürgősebb tennivalókról és a velük kapcsolatos eddigi próbálkozásainkról kell még itt röviden megemlékezni.

1. A könyvtár már 1953-ban és 1954-ben készített terveket a központi feldolgozás létrehozására, melynek eredményeként az akadémiai központi katalógus is kialakult volna. Sajnos, ennek megvalósítására nem kapott sem személyzetet, sem más anyagi lehetőséget, így e tervek nem valósulhattak meg.

1955-ben az akadémiai központi könyvkatalógus felállításának módszereit dolgozta ki. Első lépésként a természettudományi intézetek könyvtárainak anyagát foglalta volna a központi katalógusban össze, vagy egy gyors, korszerű címlapfényképezési megoldás keretében vagy pedig alrovasat munkaerők címfelvételi segítségével. Az Akadémia vezetősége teljes mértékben elismerte ugyan a központi akadémiai címjegyzék felállításának szükségességét, de az anyagi fedezetet nem tudta számára biztosítani. Ezzel a kérdés egyelőre le is került a napirendről, és mindmáig sem sikerült ezen az igen fontos területen előbbre jutni.

2. Ugyancsak nem sikerült eddig a módszertani munka rendszeres végzésére külön munkacsoportot szervezni. Így ezen a területen sem tudott a könyvtár az intézeti könyvtáraknak elegendő és rendszeres segítséget nyújtani, csak alkalmyszerűen adhatott tanácsokat, útbaigazításokat.

3. Szeretne a könyvtár a világszerte ismert magyar orientalistikai kutatás támogatására egy országos keleti központi katalógust létrehozni. Az 1951-ben megkezdett tervezés azonban a megvalósulás útján — szintén anyagi és személyzeti okokból — nem tudott messzire jutni.

4. Ugyancsak megoldandó feladataink vannak a külföldi könyvtárközi kölcsönzés fejlesztésének területén is. A kutatóintézetek s tudósaink számára e fiatal szolgálati águnk (az 1956. évi könyvtári alaptörvény ruházta ránk ezt a jogot és kötelezettséget) természetesen még eddigi fejlődése ellenére sem nyújtja azt, amit méltán elvárhatunk tőle.¹³ Aktív, az akadémiai igényeket és szükségleteket felkutató külföldi könyvtárközi kölcsönzési szolgálat kiépítésére van szükségünk. Az Akadémiai Könyvtár kétségtelen helyzeti előnye (a külföldi társintézményekkel kialakult jó kapcsolatok) ezen a területen fokozottan szolgálja az akadémiai tudományos kutatások érdekeit.

5. Az akadémiai kutatásokat nagy mértékű könyv- és kéziratanyagunk megfelelő feltárásával, forrás-publikációkkal és — ahol szükséges és lehetséges — önálló feldolgozásokkal segítjük elő.

¹³ 1957-ben szeptember 1-ig 281 kötetet kölcsönöztünk külföldről.

A kezdeti lépések végre ezen a területen is megtörténtek, s ha személyzeti és anyagi viszonyaink megengedik, továbbá az akadémiai Könyvtártudományi Bizottság támogatását megszerezük, végül de nem utolsósorban az Akadémiai Kiadó hajlandó kiadási tervébe illeszteni katalógus-kiadványokat is, néhány éven belül e munka eredményei mindinkább láthatóak lesznek.

6. Mivel alapvető feladatunk a Magyar Tudományos Akadémia intézeteinek és kutatóinak korszerű könyvtári eszközökkel való támogatása, határozottan rá kell mutatnunk azokra a hiányosságokra, amelyek nem engedték megfelelően kibontakozni munkánkat, s így igen nagymértékben akadályozták annak hatáskörét. Ezek — amelyekben néha nagyobb segítséget szeretnénk kapni az Akadémiától — a következők:

a) már nemcsak súlyos, hanem katasztrofális helyiségviszonyaink (munkahelyek, raktárak);

b) a könyvvédelem (megelőzés, karbantartás, könyvkötés, restaurálás) és könyvhygiéna rossz helyzete;

c) a könyvtári személyzet — különösen a technikai és kisegítő személyzeti állomány — rendkívül csekély létszáma a funkciók és feladatok sokaságához és aránytalanságához viszonyítva.

A felsorolt területeken igényeinket sokszor hangoztattuk, terveink készen állnak, de az akadémiai adminisztráció a múltban nem méltányolta azokat minden esetben jelentőségüknek megfelelően.

Végül rá kell mutatnunk arra is, hogy komoly előrelépést jelentene, ha a Magyar Tudományos Akadémia a kutatóintézetekkel azonos rangra emeli 130 éves könyvtárát. Ez nemcsak „dekórum” lenne, hanem anyagi és erkölcsi ösztönzőerő a könyvtár saját tudományos munkásságának fokozására, továbbá a kutatóintézeti státussal járó erkölcsi, jogi és gazdasági előnyök birtokában jelentős fokozása az akadémiai célok szolgálatának. A huszas és harmincas években az ország három nagy történeti könyvtára a Gyűjteményegyetem, illetve a Nemzeti Múzeum keretében rendelkezett már ezzel a státussal, a külföldi példák is hasonló analógiákkal szolgálnak. Az Akadémián belül folyó kutatómunka könyvtári bázisa szilárdabb lenne ezzel az egyenjogúsítással.

SZ. NÉMETH MÁRIA

MÁRIA NÉMETH: THE LIBRARY OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES IN THE SERVICE OF THE AIMS OF THE ACADEMY

The work of a library, in the opinion of modern librarians, cannot be considered as isolated and as destined for its own end, but it must be closely connected with the field in which the library displays its activity.

As a basis of scientific research and as a centre of library network of the scientific institutes belonging to the Academy, the Library does its work serving the aims set by the Academy. In this capacity it has to assist the scientific activity of academicians, scientific workers bearing scientific degrees, research institutes and the team-work of different research groups. The Library performs also other tasks resulting from the fact that it is an institute of the Academy. The aid of the Library is realized in the most various fields.

1., The most important task of acquisition is to obtain the literature necessary for scientific research directed by the Academy and to collect the appropriate material promoting the successful activity of the Academy. The Library of the Hungarian Academy of Sciences, together with the libraries of the institutes under the Academy's

authority constitutes an organized unit as regards acquisition. Consequently, the institutes of the Academy collect the works of special literature supporting current research, whereas the central library procures the fundamental works, reference books of specialized branch of science as well as the material dealing with epistemology and history of science. The Library provides, moreover, for acquiring original manuscripts needed by research as well as for collecting manuscripts and papers relating to the Academy and augmenting the collection of the Oriental Department and serials published by various academies. The Library, on the one hand supports the institutes to acquire foreign books and periodicals by effecting their orders, on the other, it increases their stocks by distributing duplicates, publications obtained by exchange, presentation copies, material coming from other sources in national ownership. The Microfilm Department of the Library makes material available for scientific work sponsored by the Academy. For that purpose the Department acquires the microfilms of the books, papers, and manuscripts not to be found in the country.

2., International exchange of publications going back to a tradition of more than a century is regarded by the Library as the task of the Academy because that activity is an important factor of international scientific intercourse. The aim of exchange of publications is partly to make Hungarian scientific research known abroad partly to get acquainted with the results of research carried on in all parts of the world.

The Library has contacts with 1453 exchange partners, among them 1273 exchange relations have been established according to the aims of the Academy. There are only 180 relations maintained on account of general library policy.

The Library carries out also the exchange resulting from international cultural agreements. It provides for sending the complementary copies of the Actas published by the Academy. It organizes, moreover, the exchange of reprints and takes care of the stock of books and periodicals serving as basis for exchange of publications.

3., The basic task of the Circulation Department and the Reference Service is to supply scientific workers with appropriate research material. The Library does not aim at organizing a large reading clientele, it wants only to extend the circle of readers dealing with scientific problems and to secure undisturbed research possibilities for them. 88 per cent. of users are readers carrying on research sponsored by the Academy.

4., The Bibliography and Information Department supports the Academy in its task of organizing scientific activity and helps individual researchers in their works. The activity of the Department consists partly of compiling bibliographies (e. g. an annual bibliography on *The Activity of the Hungarian Academy of Sciences* and other bibliographies summing up the activity of its members) partly of giving current information.

5., The bulk of work carried on by the Library in the field of library science deals chiefly with the results of research connected with the Academy and its Library or examines the values of certain collections in the Library.

The Library intends to develop in the future its services promoting research sponsored by the Academy such as to establish the central catalogue of the stocks owned by the scientific institutes under the Academy's authority and that of the oriental collections in the country, furthermore to start methodological investigation on the role of library network as well as to publish some catalogues.